ettilerse de idam hükmü infaz edildiği için onu kurtaramadılar. Abdülkerîm'in öldürülmesine öfkelenen halife, valiyi azletmek istemiş fakat öldürülen kişinin bir **zındık*** olduğunu anlayınca kararından vazgeçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîḫ* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl), Kahire 1960-70 → Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), VIII, 47-48; Bağdâdî, *el-Farḳ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire, ts. (Mektebetü Dâri't-türâs), s. 273-274; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VI, 7; Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 644; [T.H.], "İbn Ebil 'Avcâ'", *İA*, V/2, s. 729; G. Vajda, "Ibn Abi'l- ʿAwdjā", *EI²* (Fr.), III, 704.

M. Yaşar Kandemir

ABDÜLKERİM EFENDİ, Buhûrîzâde
(ö. 1192/1778)

Şeyh, mutasavvıf-şair ve mûsikişinas.

Türk mûsiki çevrelerinde Buhûrîzâde-i Sânî adıyla şöhret bulmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur; ancak ömrünün büyük bir kısmını İstanbul'da geçirdiği bilinmektedir. Gençlik yıllarında, Kocamustafapaşa hankahı şeyhi Sünbüliyye'den Nûreddin Efendi'ye (ö. 1160/1747) intisap etti. İyi bir tarikat terbiyesi ve bilgisi alarak yetiştikten sonra bu tekkenin zâkirbaşılığına getirildi. Bir müddet sonra da Eyüp'te Şah Sultan Tekkesi şeyhi oldu. Bu vazifede iken seksen yaşlarında vefat etti.

Şiirlerinde Kemter mahlasını kullanan Abdülkerim Efendi'nin bugüne kadar divanına rastlanmamıştır. Bazı mecmualarda yer alan manzumelerinden onun iyi bir tekke şairi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dinî eserler veren bir bestekâr olarak zamanın önemli mûsikişinasları arasında yer almıştır. Muhtelif el yazması güfte mecmualarında, genellikle Buhûrîzâde-i Sânî adıyla pek çok eserine rastlanıyorsa da bunlardan ancak beş tanesinin notası zamanımıza ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râmiz, *Âdab-ı Zurefâ*, Millet Ktp., Ali Emirî, T, nr. 762, s. 218; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlâhiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147ᵃ; Mehmed Şükrî, *Silsilenâme*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098, vr. 26ᵇ; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 344; S. Nüzhet Ergun, *Antoloji*, I, 164; Öztuna, *TMA*, I, 9.

Nuri Özcan

ABDÜLKERİM EFENDİ, Molla

(bk. MOLLA ABDÜLKERİM EFENDİ).

ABDÜLKERÎM el-HALEBÎ
(عبدالكريم الحلبى)

(bk. KUTBÜDDÎN el-HALEBÎ)

ABDÜLKERÎM-i HÂRİZMÎ
(عبدالكريم خوارزمى)

XV. yüzyıl sonlarında yaşayan İranlı hattat ve şair.

Hayatı hakkında pek az bilgi vardır. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Nesta'lik hattının ilk büyük üstatlarından sayılan Abdurrahmân-ı Hârizmî'nin oğlu, hattat ve şair Abdürrahîm-i Hârizmî'nin kardeşidir. Şiraz'da doğduğu ve hayatının büyük bir kısmını orada geçirdiği kabul edilmektedir. Hattı babasından öğrendi ve aynı üslûbu devam ettirdi. Akkoyunlu Sultanı Ya'kūb'un Tebriz'deki sarayında hattatlık yaptığı için Ya'kūbî nisbesiyle de anıldı ve bazı eserlerine bu şekilde imza attı. Kardeşi Abdürrahîm de aynı sebeplerle Ya'kūbî nisbesini kullandı. Ancak iki kardeşin birlikte yazarak Sultan Ya'kūb'a takdim ettikleri bir **murakka'***da Abdülkerîm'in Hârizmî, Abdürrahîm'in ise Ya'kūbî imzalarını kullandıkları görülmektedir. Nitekim Abdülkerîm daha çok Hârizmî nisbesiyle tanındı. Derbeder bir hayat sürmesi ve zihnî rahatsızlığı sebebiyle, zaman zaman eserlerine Pâdişah, Hudâ, Zürefâ gibi garip imzalar da atmıştır.

Abdülkerîm ve kardeşi nesta'liki babalarının üslûbunda ve imzasız olarak birbirinden ayırdedilmesi güç bir şekilde yazmışlardır. Bu üslûbun ana karakteri, dikey harflerin uzun, yuvarlak harflerin genişçe yazılması şeklinde ifade edilebilir. *Tuhfe*'de kaydedildiğine göre, Hârizmî diğer yazı çeşitlerinde de mâhir olduğu halde çok yazmayı sevmez, uzun aralarla yazdığı yazılarda ise tashih yapmaya gerek duymazdı.

P. P. Soucek, Hârizmî ile çağdaş olan Muhammed b. Bakkal tarafından yazılmış olan *ʿAcâʾibü'l-maḫlûḳāt* (Royal Asiatic Society) ile *Şehnâme* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 1496) tezhiplerinin Mevlânâ Abdülkerîm imzasını taşıması sebebiyle, bu zatın aynı bölgede aynı tarihlerde yaşayan Abdülkerîm-i Hârizmî olabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak, babası gibi tezhiple de uğraşmış olması mümkün olan hattatın bu eserlerin tezhiplerini yapmış olması imkânsız değilse de kaynaklarda bu hususta kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Abdülkerîm-i Hârizmî'nin kaleminden çıkan eserlerin çoğu İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Tahran ve Leningrad kütüphanelerinde de eserlerinden örnekler vardır. Bunlar arasında, Tahran Meclis-i Şûrâ-yı Millî Kütüphanesi'nde bulunan *Hâlnâme-i ʿÂrifî* ve *Rûşenâînâme* 883 (1478) tarihini taşımakta ve bilinen en geç tarihli eseri kabul edilmektedir. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan Emîr Gayb Bey, Şah Tahmasb, Mâlik-i Deylemî ve Sultan Ya'kūb murakka'larında, yazılarından çeşitli örnekler bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki kıta yazısı vardır. Şiirle de meşgul olduğu bilinmekle beraber bugüne kadar divanına rastlanmamıştır.

Sultan Yâkub Albümü'nden Abdülkerîm-i Hârizmî hattı bir sayfa (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 2153, vr. 65ᵇ)

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 677; Mehdî Beyânî, *Aḥvâl ü Âs̱âr-ı Ḫoşnüvîsân*, Tahran 1346 hş., II, 409; Kādî Ahmed Kummî, *Gülistân-ı Hüner* (nşr. A. S. Hânsârî), Tahran 1352 hş., s. 58; Habîbullah Fezâilî, *Aṭlas-ı Ḫaṭ*, İsfahan 1362 hş., s. 449, 460, 461; Filiz Çağman–Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 30; P. P. Soucek, "ʿAbd-al-Karīm K̲ārazmī", *EIr.*, I, 123-125.

 ALİ ALPARSLAN

ABDÜLKERÎM el-HATTÂBÎ

(عبدالكريم الخطابى)

(1882-1963)

Kuzey Afrika'da Fransız ve İspanyol işgaline karşı silâhlı mücadeleyi başlatan mücahid, Rif Cumhuriyeti'nin kurucusu ve başkanı (1921-1926).

Asıl adı Muhammed b. Abdülkerîm'dir. Fas'ın Rif bölgesindeki Ecdîr şehrinde doğdu. Babası, Uriyagel (Vuryâgel) kabilesinin şeyhiydi. İlk ve orta öğrenimi Melîle'de (Melilla), yüksek öğrenimini Kayrevan Üniversitesi'nde yaptı. İspanyolca ve Fransızca öğrendi. İslâmî ilimler yanında Batı kültüründe de kendisini yetiştirdi. 1906'da Melîle'de *Telegrama del Rif* gazetesinde editör olarak çalışmaya başladı. Bir müddet kadılık yaptıktan sonra 1914'te kādılkudâtlığa getirildi. İspanya'nın himayesi altında bulunan ülkesinde bağımsızlığı ve halifeliği savunduğu için tutuklanarak dîvânıharp'te yargılandı. Bir müddet hapis yattı.

Babası I. Dünya Savaşı yıllarında İspanyollar'a karşı mücadele etti. 1920 yılında onun ölümünden sonra kabilenin başına geçen Abdülkerîm, Rif bölgesinde diğer kabilelerin de katılmasıyla bağımsız bir yönetim kurmaya çalıştı. Bu amaçla İspanyollar'a karşı cihad açtı. 22 Haziran 1921'de Annoual'da İspanyol ordusunu yenilgiye uğratması, onun halk arasındaki nüfuz ve şöhretini arttırdı. Bir süre sonra Rif Cumhuriyeti'ni ilân etti (19 Eylül 1921) ve bu devletin başkanı oldu. Bölgede hâkimiyetini güçlendirmek için çeşitli mücadelelere girişti. İslâmî esaslarla çağdaş kurumları bağdaştırmak suretiyle idarî, malî ve hukukî alanlarda ülkesini teşkilâtlandırmaya çalıştı. Kabile temsilcilerinden oluşan bir meclis kurdu; meclise karşı sorumlu olacak bakanlar tayin etti.

Rif Cumhuriyeti'nin gücü ve nüfuzu artınca dışarıda tanınması için teşebbüse geçtiyse de başarılı olamadı. Devletin giderek güçlenmesi ve bölgeye hâkim olması, Fransa'nın sömürgesi durumundaki Fas Sultanlığı'nı ve İspanyollar'ın bölgedeki geleceğini tehdit etmeye başladı. Fransa, Kuzey Afrika'da kendisine karşı gelişecek ayaklanmalara cesaret vermesinden ve onlara destek olmasından korktuğu için Abdülkerîm'i etkisiz hale getirmeye çalıştı. Rif bölgesinde yaygın olan tarikatların toplum yapısında etkileri büyüktü. İslâmî özden saptıkları gerekçesiyle tarikatlara sempati ile bakmayan Abdülkerîm, onlarla açık bir sürtüşmeye girmemekle birlikte, halk arasındaki tesirlerini sınırlandırmaya çalışıyordu. Onun bu tavrını fırsat bilen Fransızlar tarikat mensuplarını silâhlandırarak ayaklandırmaya çalıştılar. Diğer taraftan İspanya ve Fransa, Abdülkerîm'e karşı girişecekleri savaş hususunda anlaşarak güneyden ve kuzeyden harekete geçip kalabalık ordularıyla onun kuvvetlerini bozguna uğrattılar ve kendisini de esir aldılar. Böylece Rif Cumhuriyeti son bulmuş oldu (1926).

Fransa'nın Hint Okyanusu'ndaki Réunion adasına sürgün edilen Abdülkerîm orada yirmi bir yıl kaldı. Nihayet 1947'de Fransa'ya nakline izin verilmesi üzerine bindiği gemi Süveyş Kanalı'ndan geçerken kaçıp Mısır'a sığındı. Burada Habîb Burgiba ve Allâl el-Fâsî gibi Kuzey Afrikalı milliyetçi liderlerle birlikte, hayatı boyunca başkanlığını yapacağı Mağrib Kurtuluş Komitesi'ni (Lecnetü tahrîri'l-Mağribi'l-Arabî) kurdu (9 Aralık 1947). Hareket tarzı konusunda arkadaşlarıyla anlaşmazlığa düşen Abdülkerîm, Batılı işgalcilere karşı tedhiş hareketlerini tasvip etmemekle beraber istiklâl davasında tâvize de yanaşmamaktaydı. Nitekim Fas'ın istiklâlini kazanmasından sonra Sultan V. Muhammed'in 1958'de yaptığı vatana dönüş davetini, Kuzey Afrika'nın henüz bütünüyle düşman istilâsından kurtulmadığı gerekçesiyle reddetti. 6 Şubat 1963'te Kahire'de vefat etti.

Abdülkerîm el-Hattâbî

Faslılar'ın millî kahramanı olarak tanınan Abdülkerîm, aynı zamanda Kuzey Afrika milliyetçiliğinin öncülerinden ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika ülkelerinde Batı sömürgeciliğine karşı gelişen silâhlı kurtuluş hareketlerinin de ilk uygulayıcılarından biridir. Rif Savaşı'nda Fransız ve İspanyollar'a karşı verdiği silâhlı mücadele, sömürge altında bulunan diğer milletlere de örnek teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Arnold J. Toynbee, *Survey of International Affairs 1925 (The Islamic World)*, London 1927, I, 151-163; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-aʿlâmi'l-muʿâṣırîn fi'l-ʿâlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 282-289; Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1975, s. 174-176; Salâh el-Akkād, *el-Mağribü'l-ʿArabî*, Kahire 1980, s. 259-270; Fethi Yeken, *el-Mevsûʿatü'l-ḥarekiyye*, Amman 1403/1983, I, 169 vd.; Ebû Bekir el-Kādirî, *Ricâlün ʿaraftühüm fi'l-mağrib ve'l-meşrıḳ*, ed-Dârü'l-Beyzâ' 1403/1983, s. 39-57; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, VI, 216-217; Jamil M. Abun–Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 378-382, 384; Pessah Shinar, "ʿAbd al-Qādir and ʿAbd al-Krīm", *Studies in Islam*, I/3, New Delhi 1964, s. 150-164; Jean–Louis Miéege, "Abd el-Krīm", *EUn.*, I, 13-14.

 ERCÜMENT KURAN

ABDÜLKERÎM-i KEŞMÎRÎ

(عبدالكريم الكشميرى)

(ö. 1198/1784)

Nâdir Şah dönemi tarihçilerinden.

Doğumu ve ilk zamanlarına dair fazla bilgi yoktur. Nâdir Şah'ın Delhi'yi ele geçirmesi üzerine (1739) onun hizmetine girdi. Şahla birlikte Pencap, Sind, Afganistan, Horasan, Mâverâünnehir ve Hârizm seferlerine katıldı. 1741'de Kazvin seferi sırasında ondan ayrılarak Kerbelâ-Halep yoluyla Mekke'ye gitti. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra Hindistan'a, 1743'te de Delhi'ye döndü ve orada öldü.

Abdülkerîm-i Keşmîrî, bizzat katıldığı Nâdir Şah'ın seferlerinde gezip gördüğü yerler hakkında bilgi veren *Beyân-ı Vâḳıʿ* veya *Târîḫ-i Nâdirî* (*Nâdirnâme*) adlı coğrafî, ekonomik ve sosyal bakımdan son derece zengin bir eser kaleme almıştır. Müellif kitabında Nâdir Şah'a dair saray adamlarından edindiği bilgileri de objektif bir şekilde kaydetmiş,